

- программирование. Челябинск, 1997.
7. Бессер-Зигмунд К. Магические слова. СПб., 1996.
 8. Материалы тренинга "НЛП-практик" Э. Энгус, Дж. Делозьер, П. Врица, Я. Ардуй. М., 1992.
 9. История эстетической мысли: В 6 т. Т. 2. М., 1985. С. 149-150.

SUMMARY

The article deals with the main principles and techniques of neurolinguistic programming and with main problems that stand before these scientific trends as well.

УДК 4.832

А. С. Васілеўская

АГУЛЬНАМОУНЫЯ ВОБРАЗНЫЯ АЗНАЧЭННІ У МАСТАЦКАЙ ПРОЗЕ ВЯЧАСЛАВА АДАМЧЫКА

Азначэнне — адно з самых дзейсных, актыўных, ужывальных сродкаў у мастацкім творы. Пры яго дапамозе пісьменнік стварае партрэты герояў, пейзажныя і бытавыя замалёўкі, перадае свае ўражанні і пачуцці.

Найбольш шматлікую групу сярод вобразных азначэнняў празаічных твораў В. Адамчыка складаюць агульнамоўныя эпітэты, характэрнымі прыметамі якіх з'яўляюцца адносна ўстойлівасць сувязі паміж эпітэтам і паясняльным словам, узнаўленне словазлучэнняў, частае ўжыванне ў літаратурнай мове [1, с. 39]. Нярэдка агульнамоўныя эпітэты называюць аб'ектыўнымі [2, с. 146] або асацыяванымі [3, с. 79], якія абазначаюць прымету, уласцівую прадмету на сваёй прыродзе.

Індывідуальнасць, самабытнасць і адметнасць творчага стылю В. Адамчыка выявіліся ў разнастайных спосабах увядзення агульнамоўных азначэнняў у кантэкст. У прозе пісьменніка асацыяваныя, аб'ектыўныя азначэнні, як правіла, суправаджае параўнанне.

У спалучэнні *тонкая песня* эпітэт *тонкі* ўжываецца з узуальным значэннем 'высокі'. Беспрыназоўнікавае параўнанне *вось-вось парвецца* ў свядомасці чытача звязваецца з асноўным значэннем эпітэта, што дазваляе пісьменніку абнавіць звыклае, традыцыйнае азначэнне, раскрыць унутраную форму слова. Дзякуючы гэтаму ў кантэксце ствараецца незвычайны слыхавы вобраз:

Недзе высокая ў злінялым небе вісеў невідушчы жаваранак, і песня яго была *тоненькая* — *вось-вось парвецца* (ДЗ, с. 95).

Параўнанне дае магчымасць В. Адамчыку адначасова рэалізаваць некалькі значэнняў мнагазначнага слова *густы*: у словазлучэнні *густое сонечнае святло* ён абазначае 'яркі, не цьмяны'. Параўнальны сказ *што нібы чулася на вобмацак* вяртае эпітэту яго намінатыўнае значэнне 'з вялікай канцэнтрацыяй чаго-небудзь', тым самым падаючы апісанню выразнасць, адчувальнасць:

Самцова сэрца, нібы ён падаў з вышкі, зашчымела даўняю, усномненаю святочнаю радасцю: наўкруга быў сіні прастор, поўны *густога, што нібы чулася на вобмацак, сонечнага святла*, ласкава-прыязнага неба, цёмна-блакітнага ў зеніце і святлейшага ці зеленавата-бялявага на небасхіле... (КД, с. 66).

Параўнанне - важны спосаб увасаблення аўтарскіх асацыяцый, таму яго роля ў кантэксте не вычэрпваецца абнаўленнем вобразнага патэнцыялу слова, параўнанне надае кантэксту пэўную танальнасць, стварае ў чытача адпаведны настрой:

Яе [Літаварыху] агарнуў жаль і зрабілася шкада самое сябе. *Чыстая, як з падсечанай раны на шурпатай бярэзіне*, высачылася і задрыжала на вачах пякучая сляза (ГН, с. 205).

Праз увядзенне параўнання *як з падсечанай раны на шурпатай бярэзіне* В. Адамчык узмацняе семантыку азначэння *чысты* - 'празрысты', надае ўсяму кантэксту адценне суму.

Агульнамоўныя азначэнні, якія ў кантэксте выяўляюць значны спектр свайго семантычнага поля, валодаюць вялікім выяўленчым патэнцыялам. У апавяданні "Дзікі голуб" В. Адамчык фактычна адным словам *цёмны* стварае партрэт Клемуса Войны:

- Не грашы, - ціха сказаў Марцін і ссупуўся з лавы, - ты жыта нажаў.

- А ты што - лічыш чужое? - Война падняўся з калоды - *цёмны, як хмара, высокі*, аж дастаючы галавою да бэлькі.

Марцін стаяў каля яго *дробнеўкі, быдта дзіця* (ДФ, с. 43).

Пісьменнік рэалізуе ў тэксте некалькі лексіка-семантычныя варыянтаў азначэння *цёмны* - гэта і 'смуглявы, чорны', 'змрочны, грозны, страшны' - эпітэт адначасова характарызуе ацэньвае героя. Вобразнасць слова *цёмны* актуалізуецца параўнаннем *як хмара* і ўзмацняецца азначэннем *высокі*. У кантэксту аўтар праз моўныя сродкі супрацьпастаўляе Войну і Марціна Дзікуця (Марцін *дробнеўкі, быдта дзіця*), тым самым узрахтуючы асноўны канфлікт апавядання.

Асабліва значную ролю адыгрываюць азначэнні з абноўленай вобразнай энергіяй пры перадачы чалавечых пачуццяў. Словазлучэнні *глыбокая і чыстая радасць* В. Адамчык асвятляе

азначэнні *глыбокі* ('які дасягнуў высокай ступені; поўны, моцны') і *чысты* ('маральпа бездакорны, шчыры, сумленны') пры дапамозе параўнання як *над восень неба*:

І адначасна ў душы заясніла радасць, *глыбокая і чыстая. як над восень неба*, што ён [Імполь] пойдзе ў тую кватэрку да Хрысці, дзе не будзе сварбы, крыку і Алеснай нясцерпнай злабы, што прыйдзе і абдыме ўсё ішшы свет (СТ, с. 207).

Параўнанне выклікае шэраг асацыяцый, дапамагае стварыць глыбокую шматзначную карціну чалавечых перажыванняў.

Новы падтэкст, новыя семантычныя нюансы ўзнікаюць і пры выкарыстанні агульнамоўных вобразных азначэнняў і якасці кантэкстуальных сінонімаў. Вялікае эстэтычнае значэнне набывае ланцужок эпітэтаў пры стварэнні псіхалагічнага партрэта персанажа:

Міця абняў сястру, чуючы, як яна ўздрыгвае ад пяўгаймаванага плачу і туліцца да яго, і самога накрывае і душыць за сэрца *чорны, пязносны адчай* (ГК, с. 224).

Азначэнні *чорны* (перан. 'які губіць, знясільвае') і *пязносны* ('такі, што перавышае сілы, цяпенне, які пераносіцца з цяжкасцю'), ужытыя пры назоўніку *адчай*, узаемадзейнічаюць у сказе, павышаюць экспрэсію выказвання, забяспечваюць неабходную танальнасць каптэксту.

Нагнятанне (ампліфікацыя) азначэнняў спрыяе больш поўнаму раскрыццю вобраза героя, канцэнтруе ўвагу чытача на самым істотным, павышае эмацыянальнасць выкладу, кампазіцыйна арганізоўвае часткі тэксту:

Міцю ўзяла трывога, ахапіў страх, у нейкай *звар'яцелай гарачыні* завірылі, закружыліся, як глыбокая вада, яго мыслі: ён згіне, прападзе ў гэтым бясконцым свеце — і пасля яго не астанецца нічога. Няўжо? І ён, як за саломінку, хапіўся зноў за тое, што перадумаў рапэй, кожны раз сам-насам, стаіўшыся перад сном, — ён зробіць нешта вялікае на гэтай зямлі дзеля сябе і дзеля сваіх людзей, ён пойдзе ваяваць за іхнюю волю. Ён згіне, але яго будуць помніць. Чалавек павінен пакідаць пасля сябе памяць.

Міцю ахапла гарачка, перамешаная са злосцю і пейкай *вострай, як вар'яцкай, радасцю*. Ён успомніў пра Дварчаны, пастатарунак, і яму, ужо ў *ашалелай, раз'ятранай радасці*, падумалася, што яго арыштуюць, пасадзяць у турму, але ён не баіцца гэтага. І яму нават пачало хацецца гэтага.

Міця як *ап'янеу* ад сваіх думак (ЧБ, с. 78).

Малюючы эмацыянальны стан Міці Корсака, В. Адамчык праводзіць свайго чытача праз усе ступені праяўлення пачуцця.

Свосасаблівым пунктам адліку ў кантэксце з'яўляецца метафірычнае словазлучэнне *звар'яцелая гарачыня*, дзе слова **гарачыня** абазначае 'парыў, запал'. Наступная ступень — *вострая*, я *вар'яцкая радасць*, якая 'выразна і моцна адчуваецца, праяўляецца'. Больш высокі ўзровень праяўлення пачуцця — *радасць ашалелая, раз'ятраная* — 'пястрыманая, моцная, неўтаймаваная'. І канчатковы вышкік — *Міця ап'янеў* (перан. 'прыйсці стан захаплення, узбуджанасці, экстазу ад якога-небудзь моцнага ўражання, перажывання'). Пры дапамозе азначэнняў пісьменнік разгортвае дынаміку пачуццяў Міці Корсака, калі той ідзе пастарунак на допыт. Аўтарскі каментарый пераплятаецца з наўласна-простай мовай героя, што робіць кожны зрух, кожнае змяненне стану дэтэрмінаваным, абумоўленым.

Агульнамоўныя азначэнні становяцца адметнай з'явай індывідуальнага стылю пісьменніка пры іх супрацьпастаўленні кантэксце. Ужыванне анганімічных пар прыметнікаў звязана мастацкай задумай аўтара, залежыць ад тэмы і ідэі твора.

Аптонімы *буйны* — *дробны*, выкарыстаныя В. Адамчыкам апавяданні "Дзікі голуб", — узуальныя, яны надаюць малюнку кантрастнасць, выпукласць, запамінальнасць:

Не верылася, што ўжо Навагрудак: жоўтыя вярціні млеюць ад цеснаты ў гародчыках і хіляцца на плот, чырванеюць *буйныя яблыкі ў дробных садках*, таўкатня каля аўтобуса на станцыі — і праз якое паўгадзіны ты будзеш дома (ДГ, с. 37).

Нярэдка В. Адамчык супрацьпастаўляе азначэнні, якія няз'яўляюцца антонімамі ў моўнай сістэме, а набываюць супрацьлеглы сэнс толькі ў мастацкім маўленні. Так, прыметнік *плытка* 'неглыбокі, мелкі' ў апавяданні "Жывая вада" проціпастаўлены прыметніку *шырокі* 'які займае сабой вялікую прастору; вялізны':

Ятранка... Яна плыве праз маё сэрца: *плытка* — вераб'ю па калена — улетку, *шырокая*, як мора, на згоне зімы (ЖВ, с. 112).

Правамернасць супрацьпастаўлення *плыткі* — *шырокі* і кантэксце забяспечваецца параўнаннем *як мора*, якое ўтрымлівае ў сабе сему 'глыбокі' і асацыятыўна прыносіць яе ў азначэнні *шырокі*.

Сналучэнне супрацьлеглых па значэнні слоў *бясконцы малы, вялікі* — *цесны, людны* — *самотны*, выкарыстанне іх у якасці азначэння да аднаго слова дазваляе В. Адамчыку перадаць адносіны герояў да жыцця, іх погляд на свет:

І раптам гэты неразгаданы таемны сіняваты свет зямлі, цёмных далёкіх лясоў, зялёных у маладой ярыне лабатых грудкоў завесіла халодная слата крыўды, і Хрысцю абняла адзінота

агарнуу пясцерпны шчымлівы жаль, і ўсё гэта злілося ў адзін вялікі клубок страху — а што жджэ яе там, у гэтым *бясконцым* і такім *малым, цесным свеце*, што раптам пасмурнеў і змерк для Хрысені (ГН, с. 12). Імполь глядзеў на іх [зоркі], і душу вярэдзіла шалёная радасць і неадчэпны страх сцінаў яе, што *свет* такі *вялікі* і такі *цесны* нават для аднаго чалавека (СТ, с. 115). ... пасля шара-саламянай нуднай і вусцішнай вёскі Гэнрык ачушўся ў *людным*, але нечакана *самотным горадзе*, у чатырохпавярховым інтэрнаце, дзе згодна жылі ўсе разам — і выкладчыкі і студэнты, у светлым пакоі з васемнаццацю птуымі з паласавога жалеза нізкімі ложкамі (КД, с. 53).

Дзякуючы разнастайным спосабам увядзення азначэнняў у мікракантэкст, агульнамоўныя эпітэты набылі ўзвышанае эстэтычнае значэнне, сталі адметнасцю індывідуальнага стылю В. Адамчыка.

КРЫНІЦЫ

Цытаты падаюцца паводле выданняў: Год нулявы. Мн., 1983 (ГН); Голас крыві брата твайго. Мн., 1991 (ГК); Два злоты // Раяль з адламаным вечкам. Мн., 1990 (ДЗ); Дзікі голуб // Раяль з адламаным вечкам (ДГ); Жывая вада // Раяль з адламаным вечкам (ЖВ); І скажа той, хто народзіцца. Мн., 1987 (СТ). Кілавы д'ябал // Полюмя. 1995. № 8 (КД); Чужая бацькаўшчына // Выбр. тв.: У 3 т. Мн., 1995. Т. 1. (ЧБ).

ЛІТАРАТУРА

1. Гаурош Н.В. Мова! Ты свецішся словам кожным: Эпітэг — азначэнне вобразнае // Роднае слова. 1997. № 7. С. 32-43.
2. Лукьяновский Б. Е. Эпитет у Тургенева // Творчество Тургенева: Сб. М., 1920. С. 140-151.
3. Турсунова Л. К. К проблеме классификации эпитетов // Сборник научных трудов. Вып. 1. М., 1974. С. 67-87.

SUMMARY

The peculiarity of using language epithets in V. Adamchik's prose, their functions in an art text, interaction with other language units in a context are defined in the article.